

Dr hab. Hieronim Chojnacki,
prof. Akademia Ateneum, Gdańsk
h.chojnacki@ateneum.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej Kingi Ciał, pt. Reprezentacje rodziny we współczesnych fińskich oraz polskich seriach książek obrazkowych dla dzieci

Otrzymałem egzemplarz rozprawy liczący 229 stron. Składa się on z pięciu rozdziałów, końcowych wniosków, spisów tabel, wykresów, rysunków, obszernej bibliografii, osobnej listy „materiałów badawczych” (analizowanych książek), aneksu z opisem korpusów i arkuszem obserwacji. Ważnym uzupełnieniem bogatej dokumentacji naukowej są wykresy o kolorowe skany stron „ikonotekstów”, zwłaszcza tych dzieł fińskich, które nie są dostępne w polskich przekładach.

Rozprawa od pierwszych zdań budzi pozytywne odczucia i refleksje. Nawet wstępne i bogate Podziękowania uświadamiają odbiorcy, w jak wielkim stopniu tworzenie doktoratu, cały proces naukowy jest przedsięwzięciem także zbiorowym. Idzie nie tylko o opiekę promotora głównego i pomocniczego. Doktorantka odnotowuje wszystkie osoby, wobec których odczuwa wdzięczność, tak po stronie polskiego akademickiego środowiska UAM, jak i fińskiego środowiska i instytucji wspierających różne etapy zaawansowania całości. Końcowe podziękowania członkom rodziny świadczą niezbicie, jak bardzo inspirujący może być proces łączenia pracy naukowej z życiem rodzinnym.

Już w pierwszych zdaniach autorka precyzuje koncept rozprawy jako „studium porównawcze przedstawień rodziny w literaturze adresowanej do małych dzieci”, a „przedmiotem porównywania stały się współczesne fińskie i polskie książki obrazkowe”. Od początku odbiorca dowiaduje się, że badanie tych książek, będących w moim przekonaniu - eksperymentowaniem w przemianie tekstocentrycznej formy literatury dla dzieci formę z udziałem elementu obrazowego, służy do odkrywania wiedzy o społeczeństwie, ona sama jest źródłem tej wiedzy. Stąd przekonanie, iż „w literaturze adresowanej do małych dzieci” ważny jest „kontekst społeczny”, a dokładniej – „wgląd w to, co jest akceptowalne i pożądane z punktu widzenia życia rodzinnego w danym społeczeństwie”.

W centrum uwagi i orientacji doktorantki Kingi Ciaś pozostaje rodzina; literackie „obrazy rodzin” skrywają w tym ujęciu rozmaite pokłady wiedzy pedagogicznej, antropologicznej, kulturoznawczej, jaką wytwarza i przekazuje społeczeństwo nade wszystko dzieciom w wieku lat 3-6. Idzie zatem o odkrywanie w nowym gatunku książek obrazkowych utrwalonych form percepcji świata i form zachowań, ich wzorców, rozpoznanie kompetencji kulturowych i ich wpływu na przyszłe postawy wobec relacji rodzinnych.

Zwróćmy uwagę na ten metodologiczny prymat socjologicznego ujęcia samej literatury ponad dostrzeżeniem obecnej w literaturze swoistej formy przekazu językowego czy obrazowego, która w znaczący sposób może modyfikować, zmieniać, redukować, albo przeciwnie – rozszerzać i uwieloznaczniać wiedzę o społecznej rzeczywistości (za pomocą symboli).

Dopiero po przyjęciu pewnych własnych apriorycznych i zewnętrznych założeń dotyczących „ikonotekstów” fińskojęzyczna autorka stawia pierwsze i najważniejsze pytania badawcze: „Jakie są podobieństwa i różnice w wizualnych i werbalnych reprezentacjach rodziny między polskimi i fińskimi książkami obrazkowymi? Kto jest członkiem rodziny?”. Towarzyszy temu zamiar diagnostyczny, by rozpoznać kierunek przemian w polskiej literaturze dziecięcej, gdy trwa ekspansja nordyckich wyobrażeń o rodzinie.

Przebieg procesu badawczego jest zdominowany pragnieniem rozpoznania polskich i fińskich obrazów rodziny. Punktem wyjścia jest prezentacja szerokiego kontekstu: złożonej współczesnej problematyki, pojęć, wyobrażeń, stereotypów. Następnym krokiem stało się skupienie uwagi na teoretycznych i metodologicznych aspektach oraz stanu badań na polu książki obrazkowej. Autorka pracy stale uwzględnia tło ideowe, stąd kolejnym etapem czyni ona dzieje „hybrydowego” gatunku tak w Polsce, jak i w Finlandii, aby następnie zaprezentować pełne listy (korpusy) dzieł biorące udział w analizach oraz liczne jakościowe i ilościowe pytania, które wyznaczają horyzont poznawczy i metodologiczny rozprawy skupionej na dwóch obszarach: na reprezentacjach wizualnych i werbalnych. Piąty rozdział zawiera wyniki „analizy werbalnych i wizualnych przedstawień członków rodziny o najczęstszej reprezentacji, a także panujących między nimi relacji” (s. 107), szósty zaś – wnioski.

Te dotychczasowe uwagi nie oddają swoistości projektu, z którym mamy tutaj do czynienia. Autorka jako obiekt eksploracji wybrała – chociaż sama tego tak nie nazywa – rozległą przestrzeń multimedialną literatury i estetyki (sztuki plastyczne) poprzez filtr/okienko nowoczesnej formy łączącej słowo i obraz, jakim jest w Skandynawii tzw. „książka obrazkowa” (bilderbok). Jednak zbadała tę przestrzeń aspektowo i z pominięciem idiografizmu, czyli opisów i rozumienia faktów jednostkowych, np. swoistości tego rodzaju popularnego dziś sposobu komunikowania, który łączy tekst literacki ze sztuką autonomizującego się sposobu ilustrowania treści w książkę obrazkową, w ikonotekst. Zbudowała własny model i stworzyła swoisty wzór poszukiwania wiedzy ogólnej, oparty na pozytywnej definicji ideologii z jednej strony, z drugiej zaś – na komparatystycznie ukierunkowanym oglądzie korpusowym. Inaczej mówiąc, na porównywaniu częstotliwości występowania danych z wykorzystaniem językoznawczych metod ilościowych z kategorią reprezentacji na czele. Nie wykorzystła teorii mediów i teorii performatywności, nie uwzględniła rozwija teorii intermedialności do badania konglomeratu tekstów literackich i sztuki malarskiego obrazowania.

Doktorantka zdaje sobie doskonale sprawę z dwóch inspirujących wyzwania:

1. Analiza ilościowa zdigitalizowanych treści wizualnych i treści słownych (realizacji werbalnych i wizualnych), czyli analiza danych frekwencyjnych we współczesnych książkach obrazkowych Polski i Finlandii może być obiecującym wstępem do poznawania dalszych możliwych aspektów tych książek, np. do analizy znaczenia i siły oddziaływania tekstu i obrazu.

2. Spektakularną korzyścią porównania ilościowych reprezentacji danych jest weryfikowalna wiedza na temat potężnych korpusów (30 książek polskich i 29 fińskich), a to znaczy odkrycie powtarzających się fińskich i polskich postaci, relacji, wzorców rodzinnych.

Dążenie do „uzyskania możliwie najbardziej reprezentatywnej próby” (94) obrazów i słów, czyli wzorców oddziaływania na podwójną grupę odbiorców (dzieci w wieku przedszkolnym i rodzice) za pomocą ulubionego bohatera na tle rodziny, kształtuje i utrwała wzorce życia rodzinnego. Kinga Ciaś postrzega je jako wzorce konkretne, realistyczne (92), non-fiction, schematy rekomendowane, integrujące. W świetle rezultatów jej badań brzmi to przekonująco, ale mamy tu do czynienia z niedowidzeniem problematyki fikcjonalności i performatywności dzieł, które są poddane wiwisekcji.

Analizowana rozprawa stanowi ciekawą i oryginalną propozycję badania oglądu tego obszaru kultury, który objawia się w łączeniu obrazów i tekstów w ikonotekst, czyli znaczącą, komunikacyjną, ekspresyjną całość. Doktorantka dała wyraz swoim społecznym zainteresowaniom i ciekawości, którą spróbowała zespolić z postępowaniem metodycznie uporządkowanym. Łączy kategorie interpretacyjne z socjologii wiedzy, poznania, rodziny z naczelnym pojęciem ideologii, która jako zbiór dominujących „idei, wartości, założeń”(86) potrafi integrować społeczeństwa, twórców kultury, literatury, sztuki, mediów za pomocą preferowanych wzorców, „postaw pożądaných” i „strategii dyskursywnych” (87): np. strategii nominacji i predykcji.

Drugie narzędzie metodologiczne, czyli aparat językoznawstwa korpusowego, pozwala na aspektową analizę korpusów, czyli zdigitalizowanych tekstów, w nich zaś - powtarzających się wyrażen, postaci, zdarzeń, zachowań, relacji. W tym wypadku do badania użyto dwa korpusy: tekstowo-obrazowe z różnych krajów, i to w tym celu, aby uchwycić „często powtarzające się wzorce z naciskiem na wybrane terminy” (kolokacja, słowa kluczowe, konkordancja, reprezentacja członków rodziny, „reprezentacja rodziny” w ogólności). Tak powstał bardzo szczegółowy, jak na badania statystyczne, interesujący protokół zbieżności i różnic w pojmowaniu rodziny W Polsce i w Finlandii. Tak rozumiem, o ile dobrze rozumiem, koncept rozprawy, która wyraźnie rekonstruuje przekaz książek obrazkowych jako przekaz skierowany do dojrzałych odbiorców.

Rozprawa Ciaś odstania w sposób systematyczny i logicznie uporządkowany fascynujący proces myślowy. Każde ogniwo jest przemyślane, solidnie opracowane i klarownie wyłożone. Doktorantka potrafi sprostać wyzwaniom i rygorom naukowym, w tym – dać wszechstronną, udokumentowaną i uargumentowaną odpowiedź na postawione pytanie badawcze. Dzięki jej pasji, pracowitości i systematyczności rezultaty są bogate i rozległe, poznawczo i metodologicznie wyrafinowane, inspirujące dla poznania dalszych elementów układanki, która pozwala dostrzec przemiany w rozwoju książek dla dzieci. W tym również – dostrzec próby rozszerzania i redefiniowania wiedzy o rodzinie w ostatnich dekadach. Świadomość doniostości problematyki rodzinnej idzie w parze z coraz większą precyzją werbalizowania złożonych zjawisk i w obszarze ekspresji artystycznej, medialnej, i w odkrywaniu w sztuce stymulujących form oddziaływania. Możemy mówić w odniesieniu do analizowanej rozprawy także i to, że rozwijając swój ambitny projekt Autorka zaktualizowała stan badań i sama stała się częścią tradycji

badań nad książką obrazkową, która z natury „skazuje” na pozostawanie w interdyscyplinarnej przestrzeni, czyli domaga się opanowania wiedzy i metod z wielu dziedzin i dyscyplin naukowych.

Pytanie ostatnie dotyczy nie tyle wyników badań, bo te są obszernie opisane w pracy. To pytanie, co dalej, jak można spożytkować osiągniętą solidną wiedzę. Myślę cały czas o tym, co może być komplementarnym poszukiwaniem tego, co indywidualne, a czego Ciaś nie miała w polu widzenia. Myślę o intermedialnej analizie samej formy obrazu jako sugerującej określone treści (to samo może być celem badania formy samego tekstu), a nawet szerzej – o szukaniu śladów *ethosu*, stylu życia zbiorowości. Wtedy możliwe staje się otwarcie na to, co indywidualne w sztuce, na sferę wyobraźni indywidualnej, na piętno niepowtarzalnych doświadczeń czy eksperymentów jednostki. Z samej genezy książek obrazkowych wynika stara opinia o niewystarczalności słowa jako środka przekazu i próba nominacji obrazu do roli dominanty w komunikowaniu, zwłaszcza komunikowaniu perswazyjnym, w oddziaływaniu na odbiorcę pełnym ekspresji, siły, potęgi, efektywności.

Odniesienie do treści, do idei dominuje nad obserwacjami/analizami formy, na przykład - sposobów istnienia narratora, sposobu kształtowania narracji, stosunku narratora do świata przedstawionego, na analizą zasad kompozycji elementów treściowych, czy kwestii stylistyczno-językowych, żeby wymienić tylko elementarny repertuar zagadnień teoretycznoliterackich, czyli wewnątrztekstowych, szczególnie w odniesieniu do epiki, wszakże z epiką mamy tutaj do czynienia. To w pewnością zadanie dla dalszych badań, w których traktowanie książki obrazkowej jako dokumentu socjologicznego zostanie uzupełnione o problemy dotyczące poetyki, a więc swoistości ikonotekstów, wynikające ze zmagania się tego, co jednostkowe, z tym, co ogólne. Rozwijając ten wątek, można by zwrócić uwagę nawet na problematykę antropologiczną, związaną w wizją człowieka, co we współczesnych badaniach na styku języków i kultur ma swoje ważne implikacje.

Kompozycja pracy jest spójna, a zaproponowany w niej model analizy służy udowodnieniu sformułowanych we wstępie założeń. W zakresie podjętej problematyki bibliografia przedmiotu wskazuje na najważniejsze, w tym liczne najnowsze publikacje. Nie brakuje ważnych pozycji polskich. Język rozprawy świadczy o dobrej znajomości

terminów i pojęć z dziedzin językoznawstwa, przede wszystkim fińskiego i polskiego, i umiejętności postępowania się nimi na płaszczyźnie dyskursu.

Praca doktorska Kingi Ciaś została napisana w języku polskim, a to wzbogaca polskie studia o literaturze fińskiej, jak i polski nurt badań nad książką obrazkową o nowe przemyślenia i propozycje badawcze. Twórczy potencjał rozprawy mógłby zostać wykorzystany w badaniach komparatystycznych i interdyscyplinarnych, które są podstawą współczesnej skandynawistyki nie tylko językoznawczej czy literaturoznawczej, ale i kulturoznawczej, gdzie wiele miejsca poświęca się funkcji kulturowej literackiego tekstu.

W konkluzji stwierdzam, iż rozprawa pt. *Reprezentacje rodziny we współczesnych fińskich oraz polskich seriach książek obrazkowych dla dzieci* Kingi Ciaś spełnia wszystkie warunki stawiane rozprawom doktorskim, stawiam zatem wniosek o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grzegorz Chojnacki